

душею рідному краю Буковині, і працюючи перед усім і завсідги для нашого народу на Буковині ми змагати будемо до національної автономії і спільности Русинів в державі” [8]. Тобто партія прагнула на національно-територіальній автономії українських земель у складі Австро-Угорщини. Ця вимога стала незабаром загальною для всіх українських політичних партій Буковини: національно-демократичної, народної, радикальної, соціал-демократичної. Але вона розглядалася як завдання найближчого часу. Кінцевою метою українського національного руху було здобуття Україною незалежності. Про це також заявляли всі українські партії.

Таким чином, напередодні Першої світової війни на Буковині вже добре усталеною стала думка, що українці повинні добиватися національно-територіальній автономії в рамках Австро-Угорської імперії і об'єднання Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття в окремий коронний край. Не піддавалася сумніву й думка, що українці західноукраїнських земель та Наддніпрянської України повинні об'єднатися в майбутньому в незалежній державі. Однак в той час ніхто навіть не міг уявити, що таке відбудеться вже через якихось чотири роки.

УДК: 39(477.87)

ЕТНОКУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ЗАКАРПАТТЯ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано особливості етнокультурного життя української, німецької та єврейської громад на Закарпатті у ХІХ – на початку ХХ століття. Встановлено, що соціокультурна ситуація у Закарпатті різко контрастувала з ситуацією у Галичині та на Буковині. Якщо у результаті низки реформ культурне життя в австрійській частині імперії завирувало у всім розмаїтті етнічних спільнот, то в угорській політика мадяризації перешикодила національному відродженню українців. До того ж, процес їх самоідентифікації супроводжувався різноманітними суперечностями внутрішньоетнічного характеру та політичними обставинами. У результаті хибної національної політики угорського уряду, високого рівня неписьменності у краї не було сформовано сприятливої атмосфери для культурного співробітництва українців з іншими етноспільнотами.

Ключові слова: етнокультурне життя, самоідентифікація, етнічні спільноти.

Закарпаття є етнографічно-історичною територією на південних схилах та передгір'ях Карпат, заселена переважно українцями. На півночі гірський хребет відмежовує цей край від Галичини, а на півдні він з'єднується з Угорською рівниною. Впродовж століть Закарпатська земля входила до складу різних державних утворень і відповідно прибирала різні назви – Угорська Русь, Підкарпатська Русь, Карпатська Україна, Закарпатська область. З ХІ ст. Закарпаття входило до складу Угорського королівства,

Джерела та література:

1. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО).
2. Національна бібліотека ім. В.Вернадського. Інститут рукопису;
3. ЦДА України у Львові;
4. Буковина. – 1900. – 5 липня;
5. На увагу молодіжи // Буковина. – 1900. – 3 груд.;
6. Родимці // Буковина. – 1885. – 1 січня;
7. Сміль-Стоцький С. Політика реальна // Буковина. – 1896. – Ч. 74;
8. Чого ми хочемо // Руска рада. – 1905. – 4 лист.

Oleksandr Dobrzhanskyi Molding of Ukraine's Conciliarism (Sobornist) Sovereignty in Bukovyna in Late 19th – Early 20th Centuries

The article deals with a thorough analysis of the origin of Ukraine's conciliarism sovereignty in Bukovyna in late 19th and early 20th centuries. Of particular importance was Yuriy Fed'kovych's creative works for establishing the idea of collectivism. The author discloses a certain political literary movements' treatment of this idea. It should be mentioned, that the idea of Ukraine's sobornist (conciliarism) became considerably speculated on the eve World War I and was included to program documents of all the Ukrainian national parties.

Key words: soborna (collective) Ukraine, national movement, Bukovyna, national idea, narodovtsi.

© Зінаїда Зайцева
(м. Київ)

яке наприкінці ХУІІ ст. підпало під владу Австрії. З утворенням дуалістичної форми правління воно залишилося у складі Угорщини, тобто належало до Транслейтанії. Географічне розташування Закарпаття сприяло тому, що воно завжди перебувало у тісному контакті з сусідніми народами, не пориваючи, однак, зв'язків із сім'єю східних слов'ян. У середині ХІХ ст. крім українців, які стабільно склали 70% населення краю, тут жили мадяри, словаки, румуни, чехи, німці, євреї, цигани. Етнонаціональна мозаїчність краю, яка збережена до сьогодні, спричиняла розмаїття підходів до розуміння змісту та форм етнокультурного життя на Закарпатті

Українська історіографія дослідження Закарпаття австро-угорського періоду відзначається не значною кількістю досліджень, і в основному представлена нарисами [2; 5; 10–12]. Огляд англійських видань по темі подав відомий американський історик П.Р.Магочій [9, с. 601]. Інтерес до етнонаціональних процесів у Закарпатті особливо зріс після проголошення незалежності України. Прихильники новорусинства та їх критики відзначають, що в австро-угорський період не йшлося про намагання чи перспективу формувати ще один східнослов'янський етнос чи мову [13, с. 399; 6, с. 447]. Метою даного дослідження є відтворення цілісної картини процесу становлення інституціоналізованих форм етнокультурного життя на Закарпатті у ХІХ – на початку ХХ ст.

У Закарпатті з середньовіччя спорадично селилися німці у якості ремісників, купців, військових.

Організованих форм їх культурно-релігійне життя набрало значно пізніше. Для з'ясування особливостей побуту і дозвілля німців Закарпаття варто відзначити їх соціальний склад та різницю у походженні, що вплинуло на можливості і потреби культурного розвитку цієї етнічної групи в іншомовному просторі.

Загалом німецька громада на Закарпатті була невеликою і не відігравала значної ролі у культурному розвитку краю, як це мало місце, приміром на Буковині. Вона почала формуватися на початку 18 ст., коли після поразки визвольних змагань проти австрійського панування під керівництвом Ференца Ракоці II, мастки повстанців передавалися новим німецьким власникам. У 1728 р. австрійський імператор Карл VI більшу частину Закарпаття подарував німецькому графові Лотару Францу Шенборну Бухгейму у якості компенсації за союзництво і підтримку австрійських Габсбургів. Для обробки латифундій власники переселяли німецьких колоністів з Баварії та Вюрцберга. Вони селилися переважно на Мукачівщині, одержували в оренду ділянку землі, яку могли обробити за допомогою двох коней. Господарства колоністів звільнялися від податків на 10 років.

З 70-80-х роках XVIII століття починається колонізація краю австрійцями. З 1776 р. з метою розробки соляних родовищ та заготівлі лісу віденський уряд переселив невеликі групи німців-лісорубів до Ужгорода, стимулюючи їх наданням будинків, земельних ділянок, правом оренди лісових угідь. Їх завданням було не просто рубати ліс, а сплавити деревину гірськими ріками до Дунаю. Справа була нелегка. Мілководні ріки гатилися з метою утворення штучного озера, яке заповнювали деревиною. Коли ж її назбирувалося доволі, греблю зрушували, і вода несла плоти до Тиси. У Солотвині їх вантажили „білим золотом” – сіллю і сплавливали рікою далі. Таким способом Відень отримувал стратегічні товари Закарпаття – деревину і сіль. Серед колоністів, крім зайнятих у аграрному і лісовому господарствах, були лікарі, священники, учителі. На початку XX ст. німці проживали у 33 населених пунктах історичного Закарпаття, найчастіше поряд з місцевим населенням, для якого вони всі на загал були „швабами”.

Про життєвий рівень німців свідчить той факт, що їх чисельність впродовж 1880–1910 рр. зросла з 15231 осіб до 33694, тобто подвоїлася. Оскільки притік колоністів припинився, зріст відбувався за рахунок природного приросту. З крахом Австро-Угорщини німців на Закарпатті зменшилася до 7668 осіб [3]. Так само як у Галичині та Буковині на Закарпатті діяли німецькі школи, культурні товариства. Закарпатські німці брали участь у з'їздах карпатських німців, входили до загально німецького „Товариства християнських німців”.

Більш помітну роль у краї впродовж XIX ст. – на початку XX ст. відігравали євреї. Їх кількість у Центральній і Східній Європі почала помітно збільшуватися після того як вони змушені були

покинути Іспанію. Перша писемна згадка про євреїв в Ужгороді датується 1575 р., а існування невеликої єврейської общини – 1724 р. У 1778 р. община мала школу та товариство ортодоксальних євреїв „Святе братство” з центром в Ужгороді. У 1805 р. у місті була збудована перша загальноміська синагога, а в 1904 р. – центральна синагога – одна з трьох найвеличніших у Європі [3, с. 19]. Зараз тут розміщена обласна філармонія. Ужгород не зазнав бомбардувань у роки Другої світової війни і багато будівель історичного характеру уціліло.

У XIX ст. завдяки притоку єврейського населення з інших регіонів Австро-Угорщини, головним чином з Галичини, община збільшувалася швидкими темпами. Міграція була зумовлена політико-економічними причинами. Після австро-угорської Угоди 1867 р. в угорській частині імперії були створені більш сприятливі умови для життя євреїв та їх інтеграції в угорську соціально-політичну систему. Угорська еліта, що складалася в основному із земельної аристократії яка зайняла лідируючі позиції у своїй субімперії після Угоди 1867 р., цілком свідомо пішла на створення угорської буржуазії головним чином з мадяризованих євреїв. Їм відводилася роль головних союзників у реалізації проекту розбудови мадярської нації шляхом мадяризації значних груп населення – словаків, українців, румунів та ін. У світському аспекті євреї також зазнавали мадяризації, що проявилось зокрема у зміні прізвищ, однак у родинному і культурно-національному житті вони дотримувалися своїх релігійно-культурних цінностей. Цьому сприяла також розгалужена система власних освітніх та культурних товариств.

За переписом 1900 р. в Угорщині налічувалося 851 тис. євреїв. Масове переміщення євреїв з Галичини відбувалося у роки Першої світової війни. У результаті в 1921 р. у Підкарпатській Русі новоствореної Чехословаччини їх кількість зросла до 93 тис., що складало 15% населення краю, а у деяких містах зокрема у Мукачеві євреї склали половину жителів [4, с. 20]. Стосунки цих двох етнічних меншин з українцями Закарпаття докладно не досліджувалися. Можна припустити, що за рівнем толерантності вони були подібні до тих, що склалися у Галичині.

Українці – автохтонне населення Закарпаття подібно до українців сусідньої Галичини вживало самоназву „русини”, або „руснаки”. У 1843 р. вони склали 470 тис. осіб і відрізнялися від інших мешканців Угорщини діалектом та приналежністю до греко-католицької церкви. У Закарпатті унія між католицькою і православною церквою була укладена 24 квітня 1646 р в Ужгороді за участю 63 священників.

Першим поштовхом до національного пробудження в Закарпатті послужило прагнення кількох греко-католицьких ієрархів звільнитися від юрисдикції угорського католицького єпископа. У цій боротьбі їх підтримали історики-аматори переважно з церковного середовища, які шукали у старовинних хроніках і грамотах правового обґрунтування для відновлення

незалежної Мукачівської єпархії. Результатом пошуків була публікація перших праць з історії Закарпаття і серед них трьохтомної праці І.Базилевича (1799–1805 рр.). Прагнення греко-католицьких ієрархів підтримала імператриця Марія Терезія. У час її правління була створена греко-католицька єпархія – спочатку у Мукачеві, згодом перенесена до Ужгорода, де була відкрита семінарія з слов'яноруською мовою викладання. Для закарпатського духовенства у Відні була заснована семінарія Барбареум (на честь Св. Варвари). Згодом до неї почали приймати українців греко-католиків з інших провінцій імперії, в т. ч. з Галичини. Час єпископства І.Брадача і А.Бачинського, який став радником віденського двору, був „золотою добою» в історії греко-католицької церкви. Вона домоглася рівноправності з римо-католицькою, єпископ став членом сейму, духовенство було звільнене від військової служби.

Завдяки заходам єпископа А.Бачинського на переломі ХVIII–ХІХ ст. шкільництво на Закарпатті перебувало на кращому рівні, ніж в інших українських землях. 300 народних шкіл з слов'яноруською та латинською мовами викладання утримували коштом релігійного фонду [11, с. 260]. В Ужгороді, Мукачеві та Берегові діяли гімназії. Інспектор Ужгородської шкільної округи М.Лучкай написав шеститомну „Історію карпатських русинів”, яка вийшла у перекладі з латини у наш час [7]. Він багато зробив для відкриття шкіл у сільській місцевості, уклав „Слов'яноруську граматику”, яка вийшла латинською мовою у 1836 р.

У першій половині ХІХ ст. закарпатська земля дала низку визначних діячів та учених. Однак провінційний стиль життя нерозвинене соціально-економічне середовище, відсутність інституцій світської культури спонукали русинську інтелігенцію до еміграції у Росію. Вихідці із Закарпаття посіли в освітніх закладах Росії чільні посади. Іван Орлай очолив Ніжинську гімназію, а згодом Рішельєвський ліцей в Одесі. Петро Лодій був деканом Львівського університету, а пізніше деканом юридичного факультету Санкт-Петербурзького університету. Найвизначнішим вихідцем із Закарпаття був Михайло Балудянський – перший ректор Санкт-Петербурзького університету та провідний радник царського уряду з питань правової реформи. До цього можна додати наступні імена вихідців із Закарпаття, що працювали в Російській імперії: В.Кукольник, А. Дудрович, А.Дешко, Ю.Гуца-Венелін. Під впливом цієї частини інтелігенції у закарпатців міцніла орієнтація на російську культуру, мову, письменство. Росія трактувалася у душі панславізму як захисниця усіх слов'ян. Відтік світської інтелігенції загальмував національне відродження закарпатських українців.

Згодом у середовищі місцевої інтелігенції, особливо духовенства, міцніє австрославистська орієнтація, популярна у той час серед чехів. Австрослависти пропагували ідею об'єднання усіх русинів Австрії в одну адміністративну одиницю – Руське воєводство. Це проявилось у час революції 1848–1849 рр. Через

мадяризаторську політику українці не підтримали у 1848 р. угорське національно-визвольне повстання під проводом Лайоша Кошута. В Угорщині революція затягнулася і набрала поважного військового конфлікту з Віднем, загасити який вдалося за допомогою російських військ.

У час революційного збурення українська національна платформа була сформульована Адольфом Добрянським (1817–1901) – інженером гірничої справи, який мав також юридичну освіту. У політичному плані він сповідував австрофільську позицію. У січні 1849 р. він передав імператору Францу Йосифу меморандум, який закликав опертися в угорській політиці на русинів і визнати їх окремою політичною силою. Добрянський відправився до Львова, де Головна Руська рада внесла у свою програму вимогу об'єднання Галичини і Закарпаття у єдиний адміністративний округ. Маючи в умовах політичної кризи потребу у прихильниках, Відень позитивно поставився до цієї ідеї, однак, розправившись з повстанцями, відкинув її. Після приборкання угорців та проведення адміністративної реорганізації територія сучасного Закарпаття лише кілька місяців – з листопада 1849 до березня 1850 р.– була виділена в окремих Ужгородський округ, на чолі з А.Добрянським. У подальшому українці не мали окремого адміністративного центру. Їх територія була поділена між кількома угорськими комітатами/жупами на чолі з угорськими чиновниками.

Отже закарпатський національний рух середини ХІХ ст. зазнав розколу і мав кілька особливостей. Він відбувався у несприятливому угорському середовищі і в політичному плані орієнтувався на Відень, очікуючи від нього підтримки в адміністративному плані. У національно-культурному плані русинські „будителі” (О.Добрянський, письменник і педагог О.Духнович (1803–1865), А.Кралицький (1835–1894), І.Сильвай (1838–1904) та інші літератори, історики, освітяни) орієнтувалися на російську мову і культуру. Єднання у мовному аспекті з Галичиною стримувалося не лише адміністративною роз'єднаністю, а й різницею у діалектах. О.Духнович, зазначав, що закарпатцям була чужою і не зрозумілою галицька мова через те, що вона зазнала колонізаційних впливів. Тому він та інші русинські діячі у літературній творчості і педагогічній діяльності шукали компромісу між церковнослов'янською і російською мовами та народною карпатською говіркою. Формування єдиної літературної мови ускладнювалося тим, що карпатські говори дуже різнилися між собою. Усі долини північної частини Угорщини, що заселяють українці „розкриваються” на південь, де живуть мадяри, і відокремлені між собою високими хребтами. Ландшафт сприяв більшому спілкуванню з мадярами, ніж між етнічно близькими групами – лемками, бойками, гуцулами. Протидіючи мадяризації, закарпатські „будителі” популяризували ідею про те, що місцеве слов'янське населення – русини, є частиною російського народу. Теоретично-ідеологічним підґрунтям

цих тверджень були ідеалістичні погляди низки учених-славістів, які вважали, що усім слов'янським народам треба об'єднатися навколо Росії, однак не в політичному, а у мовно-культурному плані з метою створення „вільної літературної слов'янської держави”. Для закарпатських „будителів” характерним було дивне поєднання лояльності до Габсбургів із орієнтацією на російську культуру і мову. Національно-культурна орієнтація москвофілів на Росію гальмувала формування національної ідентичності закарпатських русинів, поглиблювала прірву між інтелігенцією і селянством і тим самим заганяла національний рух у глухий кут.

У середині XIX ст., особливо у час революції, Відень не переслідував москвофілів/русофілів, однак пізніше, у 1882 р. австрійські власті арештували Добрянського і його доньку Ольгу Грабар. Над ними та іншими однодумцями з так званої „партії старорусинів” у Галичині відбувся суд. Їх звинувачували у державній зраді, змові з метою приєднання Галичини до Росії. Суд присяжних виправдав їх. З цього часу і до кінця своїх днів А.Добрянський перебував за межами українських земель у м. Інсбруку.

Зазнавши поразки у війні з Пруссією, Габсбурги пішли на значні поступки угорському політичному рухові за автономію. У результаті австро-угорської Угоди 1867 р. в імперії були прийняті дві різні конституції – окремо для Австрії і Угорщини. Угорський уряд здобув право контролювати внутрішні справи без втручання Відня. Угорська мова стала державною замість німецької, інші мови витіснялися з громадської і особливо освітньої сфери. Утворилися сприятливі умови для повернення до спроб Л.Кошута, що мали місце більше як 20 років тому (у 1844 р.), запровадити навчання угорською мовою у початкових школах місцевостей з неугорським населенням. Вже тоді цей захід мав бути частиною політики творення модерної угорської нації шляхом асиміляції інших етносів. Кошут заявляв представникам русинів, які не підтримали цієї програм, що ви ще є русинами, однак ваші діти вже будуть мадярами. А.Духнович відреагував на цю загрозу виданням підручника для народних шкіл кирилицею.

Через те, що Закарпаття з 1867 р. потрапило у пряму підлеглисть Угорщини і Відень цілком усунувся від національних проблем угорської частини монархії, склалися вкрай несприятливі умови для культурно-освітньої діяльності русинів. Закарпатський край потрапив у цілковиту політико-адміністративну ізоляцію від інших українських земель. Між Галичиною і Закарпаттям існував і пильно охоронявся внутрішньодержавний австро-угорський кордон, що загальмувало визрівання української ідентичності місцевих русинів. Тут, на відміну від Буковини, не могли розвинути українськості течії. Якщо у 1848–1857 рр. закарпатці передплачували львівську газету „Зоря Галицька” і до неї дописували Духнович, Павлович, Лабанц, Нодь, Раковський, то у другій половині XIX ст. угорський уряд шляхом репресій

фактично перервав контакти між двома регіонами.

Угорці, які впродовж тисяч років експлуатували слов'янські народи (не лише русинів, а й словаків), не звикли йти їм на поступки. Після Угоди 1867 р. Угорщина розбудовувалася як унітарна національна держава. У 1868 р. був прийнятий закон „Про рівність прав національностей”. Під демократичним формулюванням ховалася небезпека для немадярських етнічних груп, оскільки рівність трактувалася наступним чином: „Всі громадяни Угорщини складають єдиний народ, неподільний і цілісний мадярський народ..., кожна особа, незважаючи до якої національності вона належить, є його рівноправним членом...”. Закон гарантував свободу і рівноправність не націям і етнічним групам, а окремим особам. Можливість рівноправного партнерства етнічних меншин з титульною нацією передбачало їх асиміляцію [6, с. 458; 12, с. 358]. Парламентська практика фактично забороняла піднімати національне питання і вести мову про самобутність етнічних меншин. Ця атмосфера частково пояснює наявність на Закарпатті переважно релігійно-церковних товариств на зразок „Християнських німців”, католицького Товариства св. Стефана, іудейських товариств, Спілки св. Василя Великого. Що стосується Спілки, то вона була утворена для видання і розповсюдження підручників і процвітала у другій половині XIX ст. під головуванням А.Добрянського. Після його смерті Спілка перетворилася на суто виробниче акціонерне товариство з типографією „Унія”.

Під впливом посиленої мадяризації майже уся освічена верства русинів стала так званими „мадяронами”. Виникає питання чому греко-католицька церква у Закарпатті виявилася не здатною спинити цей процес? Справа у тому, що на відміну від Східної Галичини, де греко-католицька церква розвивалася як однорідна етноконфесійна спільнота, на Закарпатті вона мала серед своїх віруючих крім русинів, які склали 63,8% від усіх греко-католиків, ще румунів (20,89%), мадяр (6,23%) і словаків (0,94%). У жодному комітаті (повіті) русини не склали 100% греко-католицького населення [8, с. 3]. Загалом же в Угорщині (разом із Закарпаттям в її складі) в середині XIX ст. більшість греко-католиків були угорцями. Угорські греко-католицькі священики в багатьох місцевостях уже в середині XIX ст. правили службу угорською мовою. Протягом майже всього XIX і до 30-х рр. XX ст. громадська думка в Угорщині неприхильно ставилася до греко-католиків. Причина цього явища полягала не так в національних, як в мовно-літургічних відмінностях – Рим наполягав на канонічності латинської мови у літургії.

У XIX ст. розпочався переклад літургічних церковнослов'янських текстів на угорську мову. Звичайно, що для угорців греко-католиків це був позитивний процес, але для русинів греко-католиків (які склали більшість у Мукачівській єпархії – 63,8%) то було негативне явище [8, с. 4]. Уже з 1869 р.

церковна літургія у частині співу і проповіді велася угорською мовою, був ліквідований григоріанський календар для церковних свят і богослужінь. Мали місце спроби церковників викинути з календаря свята Кирила і Мефодія, Покрови Пресвятої Богородиці через їх слов'янське забарвлення. У державних школах викладання української мови було заборонено, а церковних – обмеженим кількома класами. У церковне книгодрукування і підручники для семінаристів запроваджена латина. Невдовзі кириличні книги були цілком заборонені для використання у церквах та громадських школах. Невеличка група інтелігентів (О.Митрак, А.Кралицький, І.Сільвай, Ю.Старовський-Попрадов, Є.Фенцик) організувала місцеву русинську пресу. Їх зусиллями у другій половині XIX ст. у Закарпатті виходили газети „Світ” (1867–1871), „Новий світ» (1871–1872), „Учитель” (1867), „Наука” (1897–1819). Редакції уникали висвітлення питань національно-політичного характеру. Видання політичних часописів потребувало сплати державі значних сум, тому Спілка Василя Великого, не маючи значних коштів, фондувала неполітичні видання, зокрема газету „Світ”», яку редагував викладач Ужгородської гімназії Юрій Ігнатков. За публікації з критикою політики мадяризації власті засуджували редакторів видань, позбавляли свободи, звинувачували у панславистській агітації.

Асиміляційний тиск з боку уряду виразно відбився на шкільній системі. За двадцять років (1875–1895 рр.) у Закарпатті було ліквідовано 238 шкіл з українською мовою навчання, а після виходу нового закону про школи, ухваленого 1907 р., не залишилося жодної. Збереглися тільки двомовні школи, однак їх чисельність зменшилася з 255 у 1896 р. до 34 у 1914р. [11, с. 405]. Ліквідація українських шкіл призвела до зростання неписьменності українського населення, яка сягала 85% , що практично унеможливило модернізацію культурного життя народу.

За переписом 1900 р. населення Угорщини складало 18 млн. Немадлярське населення складало 8 132 749 осіб, з яких лише 1 365 740 розуміли мадлярську мову, а 6 766 976 – не знали і не розуміли її, що автоматично вело позбавлення права голосу на виборах [12, с. 582]. Політична еліта Угорщини не бажала запроваджувати загальне виборче право, як це зробила у 1907 р. Австрія, небезпідставно остерігаючись, що це може призвести до втрати контролю над парламентом на користь представників національних меншин. На початку XX ст. лише жменька народоців, таких як Юрій Жаткович та Августин Волошин, намагалися чинити опір мадяризації, однак їх зусиль було замало.

Асиміляторську політику Угорщини засуджували М.Драгоманов, який у 1870-х рр. двічі відвідав Закарпаття, І.Франко, галицький етнограф В.Гнатюк, англійський дослідник Р.В.Сетон-Вотсон. Праця останнього присвячена національній політиці Угорщини, що вийшла у 1908 р. англійською мовою, у 1910 р. була перекладена чеською. Вона аргументовано

зруйнувала міф „ліберальної Угорщини” [14, с. 262]. Видатний мовознавець, на той час професор Краківського університету Бодуен-де-Куртене після перебування у 1898 р. у Закарпатті охарактеризував політику мадяризації слов'янських народів як „етнофагію”, тобто поглинання і знищення [1, с. 145].

Отже, соціокультурна ситуація у Закарпатті різко контрастувала з ситуацією у Галичині та Буковині. Якщо у результаті низки реформ культурне життя в австрійській частині імперії завирувало у всім розмаїтті етнічних спільнот, то в угорській політика мадяризації перешкодила національному відродженню українців. Мовно-літературний, адміністративно-територіальний, певною мірою церковно-віросповідний чинники, які зазвичай прискорюють формування національної ідентичності, у Закарпатті були послабленими порівняно з ситуацією в інших українських землях Австро-Угорщини.

До того ж процес самоідентифікації русинів супроводжувався різноманітними суперечностями внутрішньоетнічного характеру (москвофільство) та несприятливими політичними обставинами. У результаті унітарної національної політики угорського уряду, високого рівня неписьменності у краї не склалося нормальної атмосфери для культурного співробітництва українців з іншими етноспільнотами як це мало місце, приміром, у Буковині та частково у Східній Галичині.

Після розпаду імперії Габсбургів восени 1918 р. Закарпатська Україна деякий час залишилася в складі Угорщини. 21 січня 1919 р. у Хусті відбулися Народні збори, які прийняли ухвалу про злуку краю з Україною. Були встановлені контакти з Головою ЗУНР Є.Петрушевичем .Уряд ЗУНР через нестачу військових сил, зайнятих на польському фронті, не зміг допомогти закарпатським українцям. 16 квітня 1919 р. з півдня і сходу на Закарпаття почали наступ румунські, а 27 квітня з заходу – чехословацькі війська. На початку травня 1919 р. Закарпаття було окуповано. За Тріанонським мирним договором, підписаним 4 червня 1920 р. між країнами Антанти, з одного боку, і Угорщиною, з другого, Закарпатська Україна була передана Чехословаччині. Відокремлення її від Угорщини сприяло національному самоусвідомленню карпатських українців, хоча чехословацький уряд, посилаючись на високий відсоток неграмотності серед них, затягнув надання Закарпаттю автономії, передбачуваної Сен-Жерменською мирною угодою (10 вересня 1919 р.), аж до 1938 р.

Отже політика асиміляції національних меншин призвела до збіднення культурного життя краю, звуження творчих міжнаціональних контактів. На відміну від Буковини і Галичини єврейська та німецька общини Закарпаття не дали відомих письменників, діячів культури. Процес кристалізації національної ідентичності русинів затягнувся і зазнав диверсифікації.

Джерела та література:

1. Айсман В. Языковая политика и власть. „Проблемы” Бодуэна де Куртенэ в Австрийской монархии, царской России и независимой Польше // Механизмы власти: Трансформация политической культуры в России и Австро-Венгрии на рубеже XIX–XX: Материалы междунар. конф. – М.: РГГУ, 2009. – 422 с.; 2. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / М.М.Вегеш та ін. Ужгород: Карпати. – 2002. – 709 с.; 3. Зубач В. Німецькі колоністи в Закарпатті // День. – 1989. – 5 березня; 4. Еврейская община Закарпаття: XX век: События, судьбы, документы. – Ужгород: Изд. В.Падяка, 2004. – 192 с.; 5. Коломиец И.Г. Очерки по истории Закарпаття. – Часть вторая. – Томск: Изд. Томск. ун-та. – 1959. – 245 с.; 6. Лисяк-Рудницький І. Карпатська Україна: народ у пошуках своєї ідентичності // Історичні есе. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – С.451–470; 7. Лучкай М.М. Історія карпатських русинів церковна і світська: В 6 т. / Ужгородський держ. ун-т / Голова редколегії Е.В.Швед. Пер. з лат. О.В.Орос. Т.4. Письменство Закарпаття. – Ужгород: Закарпаття, 2003. – 326 с.; 8. Стоколос Н. Етноконфесійні трансформації та адаптація греко-католиків Закарпаття // Людина і світ. – 2001. – № 9. – С. 2–7; 9. Магочій П.Р. Історія країни. – К.: Критика, 2007. – 639 с.; 10. Мишанич О. Від підкарпатських русинів до закарпатських українців: Історико-літературний нарис. – Ужгород: Карпати, 1991. – 61 с.; 11. Нариси історії Закарпаття. – Т.1: Знайдавніші часів до 1918 р. – Ужгород: ГРВВ, 1993. – 436 с.; 12. Поп С. УДК: 94(477),19”

ЗМІНИ В ПОЛІТИЧНІЙ ДОКТРИНІ ОУН-Б НАПРИКІНЦІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглядається питання формування політичної доктрини ОУН-б наприкінці 1940-х початку 1950-х рр. Здійснюється аналіз демократичних змін в ідеології організації, визначаються їхні причини та наслідки. Процес формування націоналістичної ідеології тісно пов'язаний із діяльністю М. Міхновського та Д. Донцова. Українські теоретики розвинули і популяризували найбільш радикальне відгалуження націоналізму який ми звично називаємо інтегральним. Їхні наступники, зокрема, М. Сціборський тісно пов'язав це поняття з Організацією українських націоналістів. Трансформація ідеології ОУН відбувалася у роки Другої світової війни в бік демократизації. В першу чергу це стосувалося ОУН-б. Дослідження причин таких змін, їхня мета та механізми реалізації стали об'єктом дослідження автора.

Ключові слова: ОУН, Крайовий провід, УГВР.

Актуальність теми дослідження. Радянська ментальність значної частини громадян України призводить до несприйняття та заперечення факту довготривалої, кривавої боротьби за державний суверенітет та вихід зі складу Радянського Союзу. УРСР сприймається ними, як самостійна держава, а отже, національно-визвольний рух періоду

Історія Закарпаття: В 3 т. – Т. 3. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. – 648 с.; 13. Пфандл Г. Заметки о русинах с перспективой начала XXI века // Механизмы власти: Трансформация политической культуры в России и Австро-Венгрии на рубеже XIX–XX: Материалы междунар. конф. – С. 394–403; 14. Тейлор А. Дж. Габсбурзька монархія. 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / Пер. з англ. – Л.: ВНТЛ-класика, 2002. – 268 с.

Zinaida Zaitseva

Ethnocultural Life in Zakarpattia in the 19th – Early 20th Century

The article highlights the ethnocultural life of the Ukrainian, German and Jewish communities in Zakarpattia (Transcarpathian) in the 19th – early 20th century. The author found out that socio-cultural situation in Zakarpattia amazingly contrasted with a situation in Galicia and on Bukovyna. As a result of a number of reforms the cultural life in the Austrian part of the empire raged in all variety of ethnic communities, in the Hungarian one the policy of magyarization prevented national revival of Ukrainians. Besides, process of their self-identification was accompanied by various disagreements of internal character and political circumstances. As a result of the erroneous national policy of the Hungarian government, high level of illiteracy in edge favorable atmosphere for cultural cooperation of the Ukrainians with other ethnic groups had not been generated.

Key words: ethnocultural life, self-identification, ethnic communities.

© Олег Ленартович
(м. Луцьк)

Другої світової війни ніщо інше, як злочинний колабораціоналізм з німецькою окупаційною владою який вимагає засудження та покарання. У зв'язку із такою категоричністю суджень початок 1990-х років позначився дедалі наростаючим ідеологічним протистоянням всередині українського суспільства, яке існує і сьогодні та заохочується окремими політиками. Серед низки проблемних питань з історії Другої світової війни найбільшу зацікавленість науковців викликають ті, що стосуються процесів формування основоположних принципів націоналістичної ідеології, їх реалізації політичними партіями, перспектив національно-визвольного руху наприкінці 1940-х початку 1950-х рр. Отже, актуальність теми зумовлена не лише науково-пізнавальними чинниками, а й практично - політичними.

Мета і завдання дослідження. Використовуючи архівні документи, критично переосмислюючи вітчизняні та зарубіжні джерела, проаналізувати зміни у політичній доктрині ОУН-б наприкінці Другої світової війни та в перші повоєнні роки. Відповідно до поставленої мети автор ставить наступні завдання:

- визначити характер моделі української державності запропонованої теоретиками ОУН на зламі